



# JEES

Journal of Empirical Economics and Social Sciences

Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi

Cilt/Volume: 1 Sayı/Issue: 2 Eylül/September 2019 ss./pp. 54-74

İ. Kitapçı

## JOSEPH SCHUMPETER'İN GİRİŞİMCİLİK VE İNOVASYON ANLAYIŞI: YARATICI YIKIM KAVRAMI VE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Dr. Öğr. Üyesi İsmail KİTAPCI 

### ÖZET

*Schumpeter'e göre iktisadi hayat sürekli bir değişim içindedir. Schumpeter iktisadın bu dinamik yapısının iktisadi hayatı daha karmaşık bir duruma getirdiğini belirtmiştir. Schumpeter Neo-Klasik iktisadi teoride hâkim olan denge yaklaşımına karşı sürekli değişim ve dinamizm vurgusu yaparak dengesizliğin içindeki dengeyi bulmaya çalışmıştır. Schumpeter iktisadi hayatın durağan durumunu bozan esas itici gücün inovatif girişimcilerin yaratıcı enerjileri olduğunu iddia etmiştir. İnovatif girişimcilerin bu enerjileri yaratıcı yıkım sürecinin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çalışmada Schumpeter'e göre iktisadi büyümenin ve kalkınmanın sağlanmasında itici gücü oluşturan yaratıcı yıkım kavramı hem tarihsel açıdan hem de günümüzdeki yansımaları açısından değerlendirilmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Girişimcilik, İnovasyon, Yaratıcı Yıkım

**JEL Sınıflandırması:** O30, O31, P10, P12

### JOSEPH SCHUMPETER'S THOUGHT OF ENTREPRENEURSHIP AND INNOVATION: THE CONCEPT OF CREATIVE DESTRUCTION AND ITS REFLECTIONS FROM PAST TO PRESENT

#### ABSTRACT

*According to Schumpeter, economic life is constantly changing. Schumpeter states that this dynamic structure of economics makes economic life more complex. Schumpeter tried to find the balance within the imbalance against the equilibrium approach prevailing in Neo-Classical economic theory by emphasizing the constant change and dynamism. Schumpeter argued that the main impulsive force that disrupted the static state of economic life was the creative energies of innovative entrepreneurs. These energies of innovative entrepreneurs have led to the creative destruction process. In this study, according to Schumpeter, the concept of creative destruction, which constitutes the impulsive force for economic growth and development, is evaluated both in terms of its historical and present reflections.*

**Keywords:** Entrepreneurship, Innovation, Creative Destruction

\* Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, [i.kitapci@yahoo.com.tr](mailto:i.kitapci@yahoo.com.tr)

#### Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application : 16 Eylül / September 2019

Düzeltilme Tarihi / Revision Date : 29 Eylül / September 2019

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 30 Eylül / September 2019

54

Research Article

**JEL Classification:** O30, O31, P10, P12

## 1. GİRİŞ

Avusturyalı iktisatçı, siyaset bilimci ve sosyolog Joseph Alois Schumpeter (1883-1950) çok disiplinli çalışmalarıyla öne çıkmış bir düşünürdür. Bu noktada iktisat literatüründe en çok ses getiren çalışmalarından biri de iktisadi değişim ve gelişim süreçlerinde girişimcilik ve inovasyonun oynadığı role ilişkindir. Schumpeter'in iktisadi analizlerinde inovasyonun ve kârın mimarı olarak ifade ettiği girişimciler önemli bir rol oynamış ve girişimcilerin iktisadi değişimi gerçekleştirirken üstlendiği fonksiyonları ve davranışları iktisadi büyüme analizinin esas konusunu oluşturmuştur. Bu noktada girişimci, inovasyonlar yaparak dengeyi bozmuş ve iktisadi değişimi teşvik etmiştir. Aynı zamanda Schumpeter inovasyonu teknolojik ilerlemenin başlıca kaynağı olarak görmüştür. Schumpeter iktisadi yapıyı içten değiştiren, eski olanı yok eden, hiç durmadan yenisini yaratan inovatif girişimcilerin yaratıcı yıkım sürecinin ortaya çıkmasındaki etkisinden bahsederek yaratıcı yıkımı kapitalizmin devamı için önemli bir unsur olarak görmüştür.

Bu çalışmada Schumpeter'in iktisadi analizinde önemli bir yer tutan girişimcilik, inovasyon ve yaratıcı yıkım kavramlarının iktisadi değişim ve gelişim süreçlerinde oynadıkları roller anlatılmaktadır. Aynı zamanda tarihsel süreçteki yaratıcı yıkım örneklerine yer verilerek günümüzün küresel kapitalist dünyasında yaratıcı yıkımın geldiği nokta değerlendirilmektedir.

## 2. SCHUMPETER VE İKTİSADİ BAKIŞ AÇISI: ÇOK DİSİPLİNLİ BİR ANLAYIŞ

Joseph Alois Schumpeter (1883-1950) farklı alanlarda çalışmalarıyla öne çıkmış bir düşünürdür. Schumpeter kapitalist iktisadi sürecin dinamiklerini farklı yaklaşımlar geliştirerek ifade etmiştir. Her ne kadar “*yaratıcı yıkım*” teorisi en iyi bilinen teorisi olsa da, Schumpeter aynı zamanda iktisadın diğer alanlarıyla ilgili birçok değerli görüşte bulunmuştur. Örneğin inovasyon, iktisadi büyüme, iş çevrimleri, işsizlik, tasarruf, gelir dağılımı, tekelleşme, politik iktisat ve iktisat sosyolojisi bunlardan bazılarıdır. Schumpeter'in iktisat, sosyoloji ve siyaset alanlarında değerlendirilebilecek birçok eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden bazıları; “*İktisadi Analiz Tarihi*” (History of Economic Analysis), “*Vergi Devletinin Krizi*” (The Crisis of the Tax State) “*Emperyalizmin Sosyolojisi*” (The Sociology of Imperialisms) ve “*Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*” (Capitalism, Socialism, and Democracy) olarak ifade edilebilir (Smelser ve Swedberg, 1994: 16, 17).

Schumpeter'in sosyal, iktisadi ve siyasal alandaki fikirlerine genel olarak bakıldığında ise elitist bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Schumpeter'in M. Weber ve K. Marx etkisiyle maliyeden tarihe, sosyolojiden siyasete kadar çok disiplinli bir anlayışla hareket ettiği söylenebilir. Schumpeter'e göre sosyal süreç bölünemez bir bütündür. Bu noktada yapılması gereken “*bu büyük ırmaktan keyfi olarak iktisadi olguları çekip çıkarmak*” tır (Demir, 1995: 159, 160).

Schumpeter çalışmalarında iktisadi analiz konusuna merkezi bir önem atfetmiştir. Schumpeter'e göre iktisadi analiz, insanların herhangi bir zamanda nasıl davrandıklarını ve davranışları sonucu ortaya

çıkan iktisadi etkileri sorgulamaktadır (Khan, 2016: 14; Hodgson, 2007: 1, 7). Schumpeter, “*İktisadi Analiz Tarihi*” adlı eserinde iktisadi analizi dört bölüme ayırarak değerlendirmiştir. Schumpeter; iktisat tarihi, istatistik, iktisat teorisi ve iktisat sosyolojisi gibi belirli alanları iktisadi analiz teknikleri olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda iktisat sosyolojisi, iktisadi gelişmenin kurumsal bir analizini yapmalı ve gerekçeli bir şekilde iktisat tarihinin altını çizmelidir (Schumpeter 1954: 21; Ebner, 2003: 5).

Aynı zamanda Schumpeter iktisat tarihi açısından sosyal yapıların oldukça önemli olduğunu ifade etmiştir. Çünkü sosyal yapılar kurulduktan sonra, belki de asırlarca devam ederler ve toplumu farklı açılardan şekillendirirler (Schumpeter, 2003: 12, 13). Schumpeter bu durumu “*Sosyal yapılar, türler ve tavırlar kolayca erimeyen madeni paralar gibidir. Bir kez kurulduktan sonra, muhtemelen yüzyıllarca devam ediyorlar...*” (Juma, 2014: 19) şeklindeki sözleriyle ifade etmiştir. Dolayısıyla Schumpeter’in sosyal yapılar konusundaki bu görüşleri kurumsal istikrara verdiği önemi göstermektedir.

Schumpeter’in iktisadi analiz konusundaki bu görüşleri, onun Neo-Klasik iktisattan ayrı bir yaklaşımla hareket ettiğini göstermektedir. Schumpeter, dengeleme ve optimizasyon yerine, inovatif girişimci tarafından yaratılan dinamik dengesizliğin, sağlıklı bir ekonominin normu ve iktisadi teori ve uygulamalar için merkezi bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir (Drucker, 1984: 27). Çünkü iktisadi hayat sürekli değişim hâlinde dinamik süreçlerle işlemektedir. Schumpeter için dengesizlik olumlu bir anlam ifade etmiş ve Schumpeter iktisadi analizlerinde dengesizliğin içindeki dengeyi bulmaya çalışmıştır. Schumpeter’e göre somut yaşamın ortaya çıkardığı sorunlara karşı öznel bilgi dünyasından da yararlanmak gerekir. Bu noktada Schumpeter Neo-Klasik iktisadın aşırı rasyonaliteye dayalı matematiksel modellerinin iktisadi analizi açıklamak için çok yeterli olmadığı ifade etmiştir (Kızılkaya, 2005: 42).

Schumpeter Neo-Klasik iktisadın sermaye ve kâr anlayışlarına da karşı çıkmaktadır. Schumpeter açısından sermaye üretim araçları olarak değil girişimcilere inovasyon için gereken satın alım gücü olarak değerlendirilmektedir. Banka parası (kredi) ile sahip olunan bu satın alma gücü girişimciye üretim araçlarına ulaşma imkânı sağlayacaktır. Bu noktada Schumpeter iktisadi gelişmenin ortaya çıkmasında inovasyonun önemli bir itici güç olduğunu belirtmiştir. Schumpeter bu konudaki fikirleriyle “*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*” adlı yapıtıyla ön plana çıkan Max Weber’den farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur. Weber Batı’da kapitalizmin ortaya çıkışını ve ardından gelen iktisadi gelişmeyi Protestan İş Ahlakı’na bağlamıştır. Weber’in girişimci profili dünya malına karşı aşırı mesafeli duran, çileci bir hayat tarzını ifade eden statik özellikte iken Schumpeter’in girişimci modeli ise sahip olduğu yaratıcılık sayesinde sürekli yeninin peşinde koşan, inovatif ve dinamik bir karaktere sahiptir. Schumpeter’in

İktisadi sistemlerin kurumsal kirliliğine ilişkin vurgusuyla Schumpeter, her toplumun farklı sosyal sistemlerin ürünleri olan unsurları bünyesinde barındırdığından dolayı kapitalizm veya sosyalizm gibi kategorilerin özel bir kullanımını reddetmiştir. Bu nedenle iktisadi anlamda çeşitliliğin içsel niteliklerini belirleyebilecek kurumsal çeşitlilik ve diğer özellikler, iktisadi gelişmenin analizinde temel faktörler olarak ifade edilmiştir. Bu noktada Schumpeter iş çevrimlerini kapitalist gelişimin temel özellikleri olarak görmüştür (Ebner, 2006: 320).

girişimci profiline bu tür özellikleri feodalitenin statükocu yapısına karşı da bir cevap olarak nitelendirilebilir (Schumpeter, 1961: 137; Kızılkaya, 2010: 14, 101). Schumpeter'in inovasyon konusundaki bu tür yaklaşımları iktisadi büyüme ve kalkınma noktasında tüm ülkeler için yeni fırsatlar ve vizyonlar sunmaktadır.

### 3. SCHUMPETER'İN GİRİŞİMCİLİK VE İNOVASYON ANLAYIŞI: YARATICI YIKIM

*“Kapitalist mekanizmayı çalıştıran ve çalışmasını devam ettiren; yeni tüketim maddeleri, yeni üretim metotları, yeni ulaşım metotları, yeni pazarlar, yeni endüstriyel örgütlenme tipleri ve çeşitleridir...bütün bunlar kapitalist teşebbüs tarafından yaratılmışlardır.... Yeni milli pazarların veya dış piyasaların açılması; el sanatları atölyelerinden, yoğun ve büyük işletmelere geçiş, kapitalist sistemi durmadan, yorulmadan içinden bir ihtilâl, yenilenme havasında tutmakta; bütün bu elemanlar devamlı olarak eski faktörleri yok etmekte, yenilerini yaratmaktadır. Bu ‘Yaratıcı Yıkım Gelişimi’ kapitalizmin esas temelidir; ister istemez her kapitalist teşebbüs er geç bu gelişime ayak uydurmak zorundadır...”*

(Schumpeter, Capitalism, Socialism and Democracy-1942)

Schumpeter'in açısından girişimcilerin inovasyonları ortaya çıkararak iktisadi dengeyi bozmaları ve iktisadi değişimi teşvik ederek yaratıcı yıkımın gerçekleşmesini sağlamaları kapitalizmin kilit unsuru olarak görülmektedir (Ferreira vd., 2017: 9, 10; Maduegbuna, 2014: 61). Çünkü kapitalizmin yaşayabilmesi için insanların girişim yapabilecekleri bir zeminin oluşturulması olmazsa olmaz bir koşuldur. Girişimciler inovasyonlar yaparak ya da eski ürünleri yeniden dizayn ederek iktisadi gelişme ve kalkınmanın sağlanmasında önemli roller oynayabilirler. Bunu gerçekleştirirken girişimciler geçici monopoller oluştururlar. Schumpeter bu durumu “*yaratıcı yıkım*” (creative destruction) olarak ifade etmektedir. Schumpeter açısından yaratıcı yıkım, yeni ve daha yüksek kalitede ürün ortaya koyan firmaların yeniliklerin hızına yetişemeyen, eski ürünleri üretmeye devam eden firmaları yok etmesi ve teknolojinin üretim süreçlerine hâkim olması olarak ifade edilebilir (Demir, 1995: 165).

Yaratıcı yıkım sürecinde iktisadi yapıyı içten değiştiren, iktisadi değişimi sağlayan ve iktisadi alana farklı düşünceleri getiren kişi inovatif yapıdaki girişimcilerdir<sup>2</sup> (Drucker, 1984: 26). Schumpeter (1942) yaratıcı yıkım sürecini “*endüstriyel mutasyon süreci*” nin sürekli olarak iktisadi yapıyı içten değiştiren, eski olanı yok eden, hiç durmadan yenisini yaratan, devrim yaratan bir süreç” olduğunu ifade etmiştir (Sledzik, 2013: 90). Bu noktada Schumpeter'e göre girişimcinin yaratıcılığı sayesinde daha verimli bir iktisadi yapı ortaya çıkar. İşgücünün bu tür yaratıcı özellikleri makinelerde olmayan bir ruhu ortaya koyar. Aynı zamanda girişimcilerin yaratıcılık özellikleri niteliksel özellikler gösterdiği için hesap edilmesi zor olduğu gibi çok fazla belirsizlikleri de kapsar (İçke, 2014: 21). Bundan dolayı bu süreçlere liderlik eden kişiler olan girişimcilerin nasıl bir yapıya sahip oldukları önemlidir.

<sup>2</sup> Schumpeter'in girişimcilik ve inovasyon konularına bakış açısının oluşmasında Evrimsel iktisada yakın görüşlerinin olmasının payı oldukça fazladır. Bu açıdan bakıldığında bir toplumda inovasyon yapabilmek, o toplumdaki iktisadi ya da iktisadi olmayan tüm aktörlerin etkileşiminin bir sonucudur (Kaya, 2015: 32).

Schumpeter girişimciliği yeni bir iktisadi amaç için daha önce bağlantılı olmayan kaynakları bir araya getirerek yeni fırsatlar oluşturma yeteneği olarak tanımlamıştır (Granovetter, 2000: 13-14). Aynı zamanda girişimciyi inovasyonun ve kârın mimarı olarak ifade etmiştir. Schumpeter'e göre iktisadi büyüme, mevcut teknolojilerin, arazi ve emeğin kullanımını genişleterek gerçekleşmektedir. Buna karşın iktisadi kalkınma “*yeni kombinasyonlar*” yapan girişimcilerin çabaları ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla girişimcilerin başarı ve başarısızlığı iktisadi hayatın gelişimini belirleyen en önemli unsurlardan biridir (Gudeman, 2001: 103).

Schumpeter, girişimcilerin yapmış oldukları inovasyonlar<sup>3</sup> sayesinde dev firmaların sadece inovasyonları değil, icatları da kendi organizasyonel yapıları içinde gerçekleştirmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Bu noktada girişimler ile yatırımlar kesişecektir. Böylelikle zaman boyutu açısından girişimci ile kapitalist benzer özelliklere sahip olacaklardır (Kızılkaya, 2005: 39). Bu noktada Schumpeter'in iktisadi büyüme analizinin merkezindeki kişi “*kapitalist girişimci*” kavramı ile açıklanmaktadır.<sup>4</sup>

Schumpeter'e göre kapitalist sistemin bu denli düzgün işleminin nedeni başarı konusunda gerçek dışı beklentiler yaratması ve dolayısıyla daha gerçekçi bir ruh haline göre çok daha fazla gayret gösterilmesini sağlamasıdır<sup>5</sup> (Elster, 2018: 202, 203). Bu açıdan bakıldığında Schumpeter'in perspektifinden girişimciliğin iktisadi değişim üzerinde etkiler oluşturabilmesi için girişimciye düşen görevler şu şekilde özetlenebilir (Langroodi, 2017: 4).

- ✓ Uygun bir inovasyon ortamı oluşturmak
- ✓ Yeni şeylerin ortaya çıkmasına karşı sosyo-psikolojik engelleri aşmak
- ✓ Üretim araçlarını yeni kanallara yönlendirmek
- ✓ Bankacıyı inovasyon için gerekli finansmanı sağlaması konusunda ikna etmek
- ✓ Risk almak için faaliyet alanındaki diğer üreticileri teşvik etmek
- ✓ Liderlik sağlamak
- ✓ Yüksek derecede risk almak

<sup>3</sup> İnovasyon “*fırsatları yeni fikirlere dönüştürmek ve bunları yaygın olarak uygulamaya koymak için kullanılan bir süreç*” olarak ifade edilmektedir (Dawson vd., 2011: 7).

<sup>4</sup> 1755 yılında girişimcilik kavramından iktisadi anlamda ilk kez bahseden Richard Cantillon'dur. Cantillon, girişimci kavramını “*harcamaların bilinebilir ve kesin; buna karşın gelirin bilinemez ve belirsiz olduğu koşullar altında iş yapan herhangi bir bireyi nitelemek üzere*” kullanmıştır. Zaman içerisinde bu kavram, üretim faktörlerini bir araya getirerek üretimin yapılmasını sağlayan kişi olarak kullanılmıştır (Demir, 1995: 162-163). Bu kavramı iktisat literatüründe popüler hâle getiren en önemli düşünür ise Schumpeter'dir.

<sup>5</sup> Schumpeter'in bu konudaki düşünceleri Friedrich Nietzsche'yi andıran satırlarında da görülmektedir. Bu noktada Schumpeter “*mutluluk peşinde olan bireylerden ziyade enerji sağlayan bireylerin*” iktisadın dinamik kalmasını sağlayacağını ifade etmiştir (Kızılkaya, 2010: 7). Ayrıca Schumpeter, iktisadi faaliyetlerin kamulaştırılmasını girişimciliğe has yaratıcılığın çürümesi ve kapitalist girişimciye önemli bir darbe olarak görmüştür (Turner, 2014: 89).

Schumpeter için inovatif ve kapitalist girişimci iktisadi büyümenin ve kalkınmanın itici gücüdür. Schumpeter'in iktisadi değişim sürecinin kalbinde yer alan girişimcilik teorisi ile yeni ve daha dinamik bir iktisat teorisi türü ortaya çıkarma amacının olduğu görülmektedir. Diğer taraftan ise Schumpeter'in girişimcinin esas düşmanının, inovasyona direnen insanlar olduğu düşüncesi de girişimciliğe dair fikirlerinin çoğunun, doğası itibarıyla sosyolojik olduğunu ortaya çıkarmaktadır<sup>6</sup> (Smelser ve Swedberg, 2005: 12, 13-Zafirovski, 2013: 15).

Schumpeter iktisadi hayatın durağan durumunu bozan esas itici gücün teknolojik ilerleme (inovasyon) olduğunu belirterek, inovasyonların zaman içinde değişen etkilerle birlikte yerel, bölgesel, ulusal ya da küresel piyasalar gibi değişik ölçeklerde mevcut olduğunu ifade etmiştir.<sup>7</sup> Dolayısıyla inovasyonlar değişime hız kazandırır ve böylece ekonominin durağan halini bozarlar. İnovasyon bir kere başarılı olduğunda ve yayıldığında sonraki inovasyon tutana kadar sistem tekrar durağanlaşır. Bu noktada Schumpeter girişimcileri sürekli daha iyi kâr fırsatları ararken inovasyonları piyasaya getiren ve yaratıcı yıkım sürecinin başrolünde yer alan kimseler olarak görmüştür (Forstater, 2013: 120).

Özellikle İçsel Büyüme Teorileri'nin gelişmesi ile Schumpeter'in yaratıcı yıkım kavramı ve inovasyonların finansmanının nasıl olacağına ilişkin yaklaşımları tekrar gündeme gelmiştir. Schumpeter yaratıcı yıkım süreci açısından iktisadi gelişmeyi bir “*endüstriyel mutasyon süreci*” olarak nitelendirmektedir. Bu süreç sürekli olarak iktisadi yapıyı içten dönüştürmekte, eski yapılara son vererek yeni yapıları ortaya çıkarmaktadır (Schumpeter, 1993: 138; İçke, 2014: 19-21). Dolayısıyla iktisadi gelişmenin kaynağı farklı şekilde işleyen inovasyonların ortaya çıkarılmasıdır. Bu şekilde ortaya çıkan

<sup>6</sup> Schumpeter (1942) girişimcilerin bir buluştan yararlanarak yeni bir mal üreten veya daha eski bir ürünü üretmek için denememiş teknolojik imkânları kullanarak üretim modelini yeniden düzenleyen, devrim yapan ve güvenle hareket edebilen kişiler olduğundan bahsetmiştir (Sledzik, 2013: 92). Schumpeter'in yaklaşımı, inovasyonun liderlik yoluyla getirilmesini vurgulayarak, sosyo-kültürel değişim ve iktisadi gelişme hakkında evrimsel bir perspektif ortaya koymaktadır (Ebner, 2006: 319).

<sup>7</sup> Schumpeter'in inovasyon modelinin iktisadi değişim üzerindeki etkisini gösteren örneklerden biri de dünyayı derinden dönüştüren kilit bir altyapı olan demiryollarıdır. Schumpeter için, demiryolları sadece kendi başına iktisadi bir gelişme kaynağı olmakla kalmamış aynı zamanda insan refahını da iyileştirme yönünde itici bir güç olmuştur. Bu noktada demiryollarının genişletilmesi, yeni teknolojiler yaratmayı değil, mevcut teknolojiyi kullanmayı da kapsıyordu. Bu kapsamda grup liderliği, politikacılar ve yerel girişim tarzı gibi unsurlar yönetim ve kalkınma sorunlarının çözümünde önemli rol oynamıştır (Juma, 2014: 15-17).

<sup>8</sup> Schumpeter kapitalizm ile ilgili olan görüşlerini “*Emperyalizm ve Sosyal Sınıflar*” adlı çalışmasında da belirtmiştir. Schumpeter kapitalizmin doğası gereği anti-emperyalist olduğunu belirterek emperyalizmi mevcut iktisadi ve toplumsal şartlardan ziyade tarihin iktisadi yorumu noktasında geçmiş sosyal yapı, duygusal tepkiler ve psikolojik alışkanlıklarla açıklamaya çalışmıştır. Bu noktada fetih, genişleme ve savaşıma içgüdüleri rasyonel dünyada amacını kaybetmiş etkisiz bir iktisadi uygulamadır. Rasyonalizasyon ve rekabetin en güçlü dürtü olduğu kapitalist dönemde fiziksel savaşın emperyalist dürtülerine yer yoktur. Bir başka deyişle Schumpeter'e göre kapitalizm doğası gereği anti-emperyalisttir. Bu noktada emperyalizm geçmişe ait bir gerçekliktir ve “*ölüler her zaman yaşayacaktır*” (Schumpeter, 1951: 73, 98; Aydın, 2018: 312, 313).

yaratıcı yıkım süreci, kapitalizmin de ayakta kalmasını sağlamaktadır. Bu noktada Schumpeter (1934) inovatif girişimciliği yaratıcı yıkımın motoru olarak tanımlamıştır (Nikula ve Tchalakov, 2013: 17).

Schumpeter Marx'ın ifade ettiği güçlünün zayıfı ezdiği sisteme alternatif olarak değişimi yaratan ve değişime en iyi uyum sağlayanların iktisadi ilerlemeyi sağladığı bir süreci kurgulamaya çalışmıştır. Bu açıdan bakıldığında yaratıcı yıkım sürecinin döngüsel bir harekete işaret ettiği söylenebilir. Eski olanın yok olması ve eskinin yerine yenisinin ortaya çıkarılması tekrar başlangıç noktasına gidilmesini sağlamaktadır. Bu durum insanın ahlâki yönüne de işaret etmektedir. İnsanoğlu kendi ahlâki norm dünyasını yine kendisi inşa edecektir (Kızılkaya, 2010: 17, 30).

Schumpeter “*Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*” (1942) adlı çalışmasında iktisadi ve toplumsal yapıdaki süreksizlikleri niteliksel değişmelere yol açabilen bir yaratıcı yıkım olarak tanımlamakta ve iktisadın alanını toplumsal alanla buluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sistem “*bir normdan ötekine, aradaki geçisin küçük parçalara bölünemeyeceği biçimdeki geçişi*” yani kapitalizmin yapısal değişimi ve dönüşümünü kapsayacak şekilde tanımlanan yaratıcı yıkım sürecinin oluşturduğu sosyal ve kurumsal düzensizliği açıklayan bir süreç olarak ifade edilebilir (Aydın, 2018: 307). Yaratıcı yıkım yaklaşımına göre, inovasyon yapamayan girişimcilerden dolayı firmaların ve ekonomilerin rekabet güçlerinde düşüşler ortaya çıkmaktadır. Özellikle iktisadi krizlerde ilk olarak üretimine son verilen faaliyetlerin inovasyon üretmeye yönelik faaliyetler olması kapitalizmin bir krizle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (Schumpeter, 2003: 83-86). Dolayısıyla yaratıcı yıkım sürecinde ortaya çıkan inovasyonlar birçok şeyi ortadan kaldırırken toplumsal yapıların da dönüşümüne neden olmaktadır. Eğer iktisadi hayatta gerekli girişimcilik ön plana çıkmayıp inovasyonlar yoluyla iktisadi değişim sağlanamadığında kâr oranları düşecek ve iktisadi daralmalar ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla kâr oranlarındaki düşüş toplumun statik bir hâl almasına yol açarak kapitalist sistemin çökmesini hızlandıracaktır.

Schumpeter yaratıcı yıkım sürecinde oluşan tekellerin toplum adına yararlı olduğunu belirtmiştir. Çünkü inovatif girişimciler toplumu dönüştürme yeteneğine sahiptirler. Tekellerin engellenmesi durumunda girişimciler yeterli kâr elde edemeyeceklerdir. Girişimciler araştırma-geliştirme harcamaları yoluyla inovasyonları gerçekleştireceklerdir. Bu konuya ilişkin olarak DuPont naylonun kolay bir şekilde öğrenilebilmesi için on üç yılda 27 milyon dolar, televizyonun geliştirilmesi için 65 milyon dolar harcadığını belirtmiştir. Dolayısıyla araştırma-geliştirme olmayınca inovasyonlar gerçekleşmeyecektir. Bu durumda toplum iktisadi dinamizmini kaybedecektir. Bu nedenle Schumpeter'e göre tekellerin ortadan kaldırılması için çabalamak inovasyonun ve iktisadi gelişmenin önüne geçilmesine neden olacaktır. Schumpeter'in bu tür yaklaşımları tekelin iktisadi gelişmedeki etkinliğine yeni bir vizyon getirdiği gibi aynı zamanda araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin hangi tür firmalar tarafından daha etkin bir şekilde yapılabileceğine ilişkin tartışmalara da ışık tutmaktadır (Demir, 1995: 165).

Schumpeter'in yaratıcı yıkıma ilişkin yaklaşımları değerlendirildiğinde inovatif girişimciler aracılığıyla ortaya çıkan iktisadi büyüme ve teknolojik değişimin yaratıcı yıkımı ortaya çıkardığı söylenebilir. Bu süreçte eski ve yeni birbiriyle yer değiştirmişlerdir. Yeni şirketler eskilerin işine son vermiştir. Dolayısıyla yeni teknolojilerden dolayı eski makineler artık işe yaramaz olmuştur. İktisadi gelişme süreci ve dayandığı kapsayıcı kurumlar ise siyasi zeminde ve piyasa sisteminde hem kazananları hem de kaybedenleri ortaya çıkarmıştır. Bu noktada yaratıcı yıkıma ve yenilikçi faaliyetlere duyulan korku ve endişe kapsayıcı iktisadi ve siyasi kurumlara da muhalefet edilmesine neden olmuştur (Acemoğlu ve Robinson, 2015: 84, 85). Bu durum yaratıcı yıkımın görünmeyen bir yüzü olduğu gerçeğini hatırlatmaktadır.

#### 4. SCHUMPETER'İN YARATICI YIKIM KAVRAMINA TARİHTEN BAZI ÖRNEKLER: BUZ DAĞININ GÖRÜNMEYEN YÜZÜ

*“Büyük Romalı yazar Büyük Plinius'un (Gaius Plinius Secundus) aktardığı hikâyede İmparator Tiberius zamanında bir adam kırılmayan bir cam icat ediyor ve büyük ödül alacağını umarak imparatora gidiyor. İcadını gösterince Tiberius bu icattan kimseye bahsedip bahsetmediğini soruyor. Adam hayır diye karşılık verince Tiberius'un emriyle sürüklenerek uzaklaştırılıyor ve 'altın çamurun değerine düşmesin' diye öldürülüyor”*

(Acemoğlu ve Robinson, *Ulusların Düşüşü* 2015:162, 163).

Tarihte Schumpeter'in yaratıcı yıkım kavramının farklı örneklerine rastlamak mümkündür. Plinius'un anlattığı bu hikâyede iki ilginç durum söz konusudur. Birincisi adam kendi işini kurup bu camı satmak ve kâr etmek yerine önce Tiberius'a gidiyor. Kırılmayan cam icat eden adamın bu davranışı Roma devletinin teknolojinin denetimi konusundaki baskınlığını ortaya koymaktadır. İkincisi ise Tiberius icadın ortaya çıkarabileceği olumsuz iktisadi sonuçlardan dolayı bu adamı yok ederken büyük bir mutluluk duymaktadır. Bu örnek yaratıcı yıkımın iktisadi etkilerinden ortaya çıkan korku ve endişeyi ortaya koymaktadır (Acemoğlu ve Robinson, 2015: 162, 163).

Tarihteki yaratıcı yıkıma ilişkin örneklerden bir diğeri de Sovyet Rusya'da yaşanan bir olaya ilişkindir. Sovyet yazar Vladimir Dimitriyeviç Dudintsev'in (1918-1998) ancak Hruşçof'un 1956'daki SBKP 20. Kongresinde yaptığı ünlü Gizli Konuşma'dan sonra yayınlanabilen romanı; keşfettiği zengin nikel yatağını üstlerine kabul ettiremeyen bir işçinin öyküsünü anlatmaktadır. Bu romanda boru imalatı için bir savurma döküm makinesi icat eden mühendis Lopatkin'in aparatçiklerle mücadelesi anlatılmaktadır. Asılsız bir suçlamayla sekiz yıllığına bir çalışma kampına gönderilen Lopatkin'in suçsuzluğu kısa sürede anlaşılır ve Lopatkin saygın bir mucit olarak iyi bir gelire ve imkânlara sahip olur. Buna rağmen mücadelesini sürdüren Lopatkin kendisine inadından vazgeçip bir araba, televizyon ve bir sayfiye evi teklif eden bürokratlara şu cevabı verir *“eğer insan namusluysa yalnız ekmekle yaşamaz”* (Freeman ve Louça, 2013: 380, 381).



Yaratıcı yıkıma ilişkin bu örneklere bakıldığında “eski” ve “yeni”nin uyumunun ya da uyumsuzluğunun birtakım problemler oluşturabileceği söylenebilir. Örneğin ilkel / iptidai toplumlarda kültürle medeniyet birbirine bağlıdır; ayrılmalarına imkân bulunmamaktadır. Dolayısıyla eski teknoloji mevcut kültür içinde kaynaşmış hâlde bulunabilir. Bu uyum yabancı bir teknolojinin ithali ile tamamen yıkılır. Böylece yerlilerin hayatı altüst olur. Kuzey Amerika, Güney Afrika, Yeni Zelanda, Tasmanya vs. ülkelerdeki iptidai halkların modern medeniyetle buluşmasından sonra nüfuslarının azalması ve dağılımları bu kültür çözülmesine bağlanabilir (Eröz, 2014: 150).

Tarihsel süreçte iktisadi değişimin siyasi, sosyal ve kültürel değişimlere yol açabileceği çok fazla düşünülen bir konu olmamıştır. Örneğin buhar makinesini icat edenler bu icadı yaparken bu icadın âdetler, inanışlar ve siyasi sistemler üzerinde önemli etkiler oluşturarak çok ciddi sosyal değişimleri ortaya çıkaracağını hesap edememişlerdir. Bu kapsamda W. F. Ogburn radyonun sabah jimnastiği öncelikli olmak üzere milletlerarası kültür yayıcılığına kadar 150’ye yakın etkisinden bahsetmektedir. Dolayısıyla teknik buluş ve ilerlemelerin sosyal alandaki yankıları oldukça fazla olmuştur. Veblen gibi sosyologlar bu faktörü sosyal değişimin esas nedeni olarak görmüşlerdir. Özellikle tekniğin hızla ilerlemesi böyle düşünenlerin esas dayanak noktasını oluşturmaktadır. Örneğin; 1840-1845 arasında ABD’de alınan patent sayısı 2.425 iken 1925-1930 arasında 219.384’e ulaşmıştır. Bu önemli hamlenin sosyal bünye üzerindeki etkisi oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında toplumların yapısının ve seviyelerinin, kültür durumlarının teknolojik ilerlemelere hız verdiği söylenebilir (Eröz, 2014: 148-149).

Özellikle yüksek kültür sahibi ülkelerde durum biraz daha farklı gelişmektedir. Japonya ve Türkiye’de olduğu gibi yabancı teknoloji hükümet kontrolü altında ithal edilirse mevcut kültür kendisini yeni şartlara uydurur; hatta onlar üzerinde hâkimiyet bile kurabilir (Eröz, 2014: 150). Fakat bu durumun her zaman kesinlikle geçerli olabileceğini söylemek çok mümkün görünmemektedir. Bu açıdan bakıldığında bilim ile hiç ilgisi olmayan insanların arasından da icat ve inovasyon yapan, teknolojik ürünler geliştiren insanların, dünyada önemli yerlere gelmiş yazarların, sanatçıların, müzisyenlerin, edebiyatçıların istisnai olarak çıkması ve onların da sistem tarafından harcandığı durumlar da olabilmektedir. Sistemin harcadığı kişilerle ilgili yüzlerce örnek verilebilir. Örneğin III. Murat; Takiyüddin’in kurduğu gözlemevini çeşitli dedikodulardan dolayı yıktırmıştır. IV. Murat ise kendi tasarımı olan balmumu kanatlarla Galata Kulesi’nden Üsküdar’a uçan Hezarfan Ahmet Çelebi’nin bu inovatif girişimini tehlikeli bularak onu sürgüne yollamıştır (Eğilmez, 2018: 195).

Dünyadaki yaratıcı yıkımın etkilerinin farklı örnekleri Çin, Hindistan ve Kanada’da görülmüştür. Örneğin; yabancı teknolojinin ithali Çin ve Hindistan’da ciddi kültür çatışmalarına neden olmuştur. Hindistan’a yeni teknoloji İngiliz hâkimiyeti ile geldiğinden dolayı çok ciddi bir dirençle karşılaşmıştır. Özellikle Gandhi ve müritleri eski tarz yün eğirme, dokuma ve çömlek yapım usullerine sıkı sıkıya sarılmışlardır. Eski, basit tekniğe hayran oldukları için değil, eski teknoloji ile iç içe geçmiş olan kültürü koruma isteğinden böyle davranmışlardır. Batı dünyası toplumları da kültürleri üzerinde yeni teknolojinin ani baskısını hissetmişlerdir. Fakat onlar için teknoloji yerli idi. İthal edilmiş ya da zorla

getirilmiş değildi (Eröz, 2014: 150). Hindistan'da ise İngiliz yönetimi Hindu kültürünün kast sistemine müdahalede bulunarak bütün sistemi yıkmış ve Hint sosyal bünyesini tamamen değiştirme yönünde önemli sosyal değişimlere yol açmıştır. Kanada Hükümeti ise Kızılderililerin potlaçını<sup>9</sup> yasaklamış, onların bütün cemiyet düzenini sarsmış ve yıkıcı sosyal değişimlere neden olmuştur. Çünkü Kızılderililerin bütün sosyal ilişkileri, sosyal statü ve rolleri, sınıf ve tabaka prensipleri ve iktisadi organizasyonları potlaç etrafında örülmüştü (Eröz, 2014: 160).

Avrupa tarihine bakılınca da yaratıcı yıkımın ne tür sonuçları ortaya çıkardığı daha iyi anlaşılabilir. Örneğin 18. yüzyılda Sanayi Devrimi ortaya çıkmadan önce çoğu Avrupa ülkesinde aristokratik ve geleneksel elitist bir hâkimiyet anlayışı söz konusudur. Bunların gelir kaynaklarının önemli bir bölümü arazi sahipliği ve çeşitli ticari ayrıcalıklardan oluşuyordu. Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan süreçte sanayileşmenin hız kazanması ve şehirlerde fabrikaların kurulmasıyla yaratıcı yıkım etkilerini göstermeye başlamıştır. Yaratıcı yıkım süreci kaynakların araziden ayrılmasına, arazi kiralarının düşmesine ve arazi sahiplerinin işçilerine ödedikleri ücretlerin artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda bu süreçte ortaya çıkan yeni iş adamları ve tüccarlar aristokratların ve geleneksel elitlerin ticari ayrıcalıklarının son bulmasını ve gelir kapılarının yok olmasını sağlamışlardır. Diğer taraftan hızla artan şehirleşme ve sosyal bilince sahip bir orta sınıfın ve bir işçi sınıfının ortaya çıkışı da arazi sahibi aristokratların siyasal tekeline karşı bir tepki oluşturmuştur<sup>10</sup>. Bu noktada Sanayi Devrimi sonrasındaki süreçte aristokratlar hem iktisadi hem de siyasal açıdan kaybeden duruma düşmüşler ve doğal olarak sanayileşmeye karşı muhalefetlerini de artırmışlardır<sup>11</sup> (Acemoğlu ve Robinson, 2015: 84-85).

Yaratıcı yıkıma ilişkin bu örneklerden de anlaşılacağı gibi eskinin yerine yeniyi getirebilmek hiçbir zaman kolay olmamıştır. Bu noktada eski ve yeni olana karşı bakış açısı toplumların ve devletlerin iktisadi, sosyal, siyasal ve kültürel anlamda kaderlerini belirleyen önemli bir unsur olmuştur. Aynı zamanda Neo-Klasik iktisat tarafından ortaya konulan iktisadi denge ve soyut varsayımlara dayalı statik modeller iktisadi büyüme ve kalkınmayı açıklama noktasında oldukça yetersiz kalmıştır.

<sup>9</sup> Sosyoloji ve sosyal antropoloji edebiyatında önemli bir kavram olan Potlaç (potlatch) iktisat sosyolojisi ve günümüzün tüketim kültürünün anlaşılması açısından da oldukça önemli bir kavramdır. Potlaç kavramı esas olarak beslemek, tüketmek anlamına gelmektedir. Potlaç tek tanrılı dinler öncesi yeryüzüne egemen bir yaşam biçimi ve yeniden bölüşümün bir aracı olarak ifade edilmektedir (Mauss, 2018: 78, 79).

<sup>10</sup> Yaratıcı yıkımın siyasal etkilerinden bir diğeri de Çin'de görülmüştür. 1948 Komünist İhtilali'nden sonra Kızıl Çin'de büyük sosyal değişimler olmuştur. İlk önce aile kurumunu ortadan kaldırma yönünde gayretler görülmüştür. Çocuklar küçük yaşta ailelerinden alınarak ailelerini artık hiç tanımayacak şekilde tecrit edilerek 'Mao Kültürü' ile yetiştirmeye tabi tutulmuştur (Eröz, 2014: 160, 161).

<sup>11</sup> Hem aristokratlar hem de zanaatkarlar sanayileşmeye karşı çıkmışlar ve geçim şartlarındaki gerilemenin nedeni olarak gördükleri makineler zarar vermişlerdir. Örneğin 1733'te dokumacılığın makineleşmesinde çok önemli sayılan 'atki mekiği'ni icat eden John Kay'ın evi 1753'te makine karşıtı Luddistler tarafından yakılmıştır. Aynı zamanda "iplik eğirme" makinesinin mucidi James Hargraves de Luddistler tarafından benzer bir uygulamaya tâbi tutulmuştur (Acemoğlu ve Robinson, 2015: 85).

## 5. SCHUMPETER'İN YARATICI YIKIM KAVRAMININ GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI

Schumpeter'in girişimcilik, inovasyon ve yaratıcı yıkım kavramları 1980'lerden sonra tekrar tartışılmaya başlanmıştır. Schumpeter'in gelecekle ilgili öngörülerine ilişkin yaptığı analizlerin ışığında bu tür kavramlar tekrar gözden geçirilmektedir. Bu noktada Schumpeter'in kapitalizmin gelişim sürecine ilişkin fikirlerine bakmak faydalı olabilir. Schumpeter "*Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*" (1942) adlı eserinde kapitalizmin iktisadi bir sistem olarak hayatta kalabilmesinin mümkün olup olmayacağı sorusunu gündeme getirmiş ve sosyalizmin Batı demokrasilerinde kapitalizmin yerini alacağı iddiasında bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında Schumpeter Marx ile aynı sonuca varmış olsa bile, argümanları oldukça farklıdır. Bu noktada sosyalizmin zaferini üreten, eksiklikler ya da kapitalizmin istikrarsızlığı değildir. Bunun yerine, sosyalizmin önünü açan kapitalizmin üstün performansıdır <sup>12</sup> (Demirbaş ve Demirbaş, 2011: 21). Bu noktada bireysel girişimcinin yok olması ve kapitalizmin kendi düşmanlarıyla yeterince mücadele etmemesi bunun nedenleri olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın eski doğu bloğundaki Sosyalist devletlerin çöküşü, sosyalizmin kapitalizmin yerini alacağı yönündeki önermeyi dikkate almanın çok geçerli olmadığını göstermektedir (Smelser ve Swedberg, 1994: 16, 17).

Daha geniş bir açıdan bakıldığında Schumpeter kapitalizmin kendi başarısının kurbanı olacağını belirtmiştir. Schumpeter kapitalizmin krizini, girişimcinin inovasyon yapamaz duruma gelmesini, rasyonel ruhun burjuva aile yapısının bağlarını zayıflatması ve entelektüellerin artan tepkilerinin mevcut tepkileri artırması gibi kurumsal nitelikteki unsurlarla açıklamaya çalışmıştır. Bu kapsamda kapitalizmin krizi büyük şirketlerin bürokratik yapıları, özel mülkiyet ve sözleşme yapma özgürlüğü gibi kapitalizmin temel kurumsal tabakasının ortadan kalkmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla Schumpeter açısından kapitalizmi çalışmaz duruma getiren nedenler iktisadi açıdan girişimciliğin yaratıcı niteliğinin yok olması yanında aristokrasinin koruyucu tabakası, entelektüellerin tepkileri ve burjuva aile yapısının geleneksel biçiminin ortadan kalkması gibi sosyal ve kurumsal unsurlardır (Aydın, 2018: 321).

<sup>12</sup> Karl Marx ve Joseph Schumpeter'in "*yaratıcı yıkım*" konusunda farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Bu noktada Marx kapitalizmin yaratıcılığını açıkça takdir etmekle birlikte hem kendisi hem de Lenin ve bütün Marksist gelenek, bu üretim tarzının kendi kendini imha etmeye yatkınlığını da belirtmişlerdir. Schumpeterciler ise her zaman kapitalizmin sonsuz yaratıcılığını överken yıkıcılığını iş yapmanın normal maliyetleri şeklinde bir sorun olarak görmüşlerdir. Bu noktada bu yıkıcılığın bazen ölçüsünün kaçtığını belirtmişlerdir. Maliyetler (özellikle son tahlilde kapitalistler arası savaşlar olan iki dünya savaşında yitirilen hayatlar cinsinden ölçüldüğünde) Schumpetercilerin normal olarak itiraf ettiğiinden daha ağır olmuş olmakla birlikte, '*longue duree*' (uzun dönem yapılar odaklanan tarihsel yaklaşım) bakış açısından, hiç olmazsa son döneme kadar temelde haklı çıkmış olabilirler. Öyle ki 1750'den bu yana dünya birkaç kez yeniden düzenlenmiştir; toplam nüfus 2 milyardan 6,8 milyara çıkarken sayıları gittikçe artan ayrıcalıklı insan açısından maddi mal ve hizmet olarak ölçülen yaşam standardı da kayda değer ölçüde yükselmiştir. Kapitalizmin son 200 yıldır sergilediği performans şaşkınlık verecek derecede yaratıcı olarak görülmelidir (Harvey, 2012: 56).

Günümüzde ise kapitalizm kârlılık, birikim ve mülkiyet sistemlerini koruyabilmek doğrultusunda ekonomi dışı düzenleme odaklarına başka bir deyişle siyasal otoriteye ihtiyaç duymaktadır. Bu çelişkinin getirdiği sonuç ise küresel düzeye ulaşmış olsa da kapitalizmin düzen, istikrar ve öngörülebilirlik ihtiyaçlarını karşılayacak bir küresel devlet ya da toplumun kurulmasının oldukça zor olmasıdır. Bu süreç ulus devletin küresel kapitalizm karşısında zayıflamasından çok sermaye gücünün aktörleri ile teritoryal (politik) gücün liderleri arasında yeni bir uzlaşma arayışının sürdürülmesi olarak değerlendirilebilir. Schumpeter'in ifadesiyle kapitalistin politik bir güç ile iş birliği veya ittifakından vazgeçmesi mülkiyet, birikim ve verimlilik hedefleri açısından son derece yıkıcı sonuçlar oluşturacaktır ki bu çok da gerçekçi olmayan bir öngörü olacaktır. Dolayısıyla vergi sınırlarının tam olarak belirlenmesi ve tabii girişimcinin yaratıcılığının korunması kriterleri dikkate alınmak zorundadır (Kızılkaya, 2010: 84-85). Aksi takdirde yaratıcı yıkım iktisadi hayatta yeni sorunları da beraberinde getirecektir.

Yaratıcı yıkım sonucu ortaya çıkan “eski” ve “yeni”nin uyumsuzluğu tarihsel süreç içerisinde görülmüştür. Örneğin ilkel/iptidai toplumlarda kültürle medeniyetin birbirine bağlı olması ve ayrılmalarına imkân bulunmamasından dolayı eski teknoloji mevcut kültür içinde kaynaşmış halde bulunmaktaydı. Bu uyum yabancı bir teknolojinin ithali ile tamamen yıkılmıştır (Eröz, 2014: 150). Bu noktada medeniyetin hızına yerleşik kültürün ayak uydurabilmesi oldukça zorlaşmaktadır. Dolayısıyla yaratıcı yıkımın etkilerinin azaltılması için kültür ve medeniyetin birbirini tamamlayıcı bir özellikte olmaları önemlidir. Bu açıdan bakıldığında Ziya Gökalp'in kültür (hars) ve medeniyet arasındaki farklılıkları ifade eden yaklaşımları konuya yeni bir perspektif kazandırabilir <sup>13</sup> (Gökalp, 2015: 22, 23).

- ✓ Medeniyet beynelmilel / milletlerarası olmasına karşın kültür (hars) milli özellikleri yansıtır.
- ✓ Medeniyet bir millettten başka bir millete geçebilmesine karşın kültür daha statik özellikler gösterir.
- ✓ Medeniyet değiştirebilir bir yapı olmasına karşın kültürün değiştirilmesi oldukça zordur.
- ✓ Medeniyet, rasyonel araçlar ile yapılır. Buna karşın kültür ise ilham ve hads (sezgi) gibi hermenötik (yorum bilgisi) özellikler gösterir.

<sup>13</sup> Ziya Gökalp'e göre “Kültür yalnız bir milletin dini, ahlâki, akli, estetik, lisani, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenkli bir bütünüdür. Medeniyet ise aynı medeniyet dairesine giren birçok milletin sosyal hayatlarının müşterek bir yekûnudur. Mesela Avrupa ve Amerika medeniyet dairesinde bütün Avrupalı milletler arasında müşterek bir Batı medeniyeti vardır. Bu medeniyetin içinde birbirinden ayrı ve müstakil olmak üzere bir İngiliz kültürü, bir Fransız kültürü, bir Alman kültürü mevcuttur” (Eröz, 2014: 133).

✓ Medeniyet, iktisadi, dini, hukuki, ahlâki düşüncelerin birleşmesi sonucu ortaya çıkarken kültür ise dini, ahlâki, bedii (estetik) duyguların bileşimi olarak görülebilir.

Gökalp kültürle medeniyetin birbirini tamamlayan bir yapıda olduklarını şu cümlelerle ifade etmektedir. *“Bu iki cereyan ancak birbirinin mütemmimi (tamamlayıcısı) olmak şartıyla faidelidir. Yalnız medeniyetçilik harsı (kültürü) bozacağı gibi bilakis medeniyetsizlik de asrın ihtiyaçlarını tatmin etmiyor.” “Medeniyet tek başına milletleri ne çok kavi yapıyor ne mesud ediyor. Mütemeddin (medenileşmiş) milletlerin fertlerinde daha çok intihar, cinnet hadiseleri, ahlâki buhranlar husule geliyor. Fertler daha bedbin, daha meyus oluyor. Hiss-i saadetten (mutluluk hissinden) mahrum kalıyor. Bir milletin harsı (kültürü) bozulursa artık harsı hariçten alamaz.”* Medeniyetsiz milletler ise sanayi kuramaz, silah yapamaz ve medeni milletlere yenilirler. Seçkinler halka doğru giderse halk da onlara yaklaşıyor, böylece kültürle medeniyet bağdaştırılacaktır (Eröz, 2014: 136, 137).

Gökalp’in bu sözlerinden anlaşılacağı gibi kültür sezgisel ve motivasyonel ruhu yansıtırken medeniyet ise rasyonel aklı yansıtmaktadır. Günümüzün küresel dünyasında kültürle medeniyeti bağdaştırabilmek her geçen gün daha zorlaşmaktadır. Artık küresel dünyada serbest girişim ve piyasalar temelinde, doğal yaşam koşullarımızı derinden dönüştüren, tarihsel olarak eşsiz, sürekli genişleyen teknolojik-endüstriyel üretim kapasiteleri sistemi kurulmuştur. Bu kapsamda tarımın tarım endüstrisine dönüşümünden bahsedilmesi gerektiği; makinelerle yapılan işlerle kol gücüne dayalı emeğin rasyonalizasyonu; organik maddelerin sentetik malzemelerle ikame edilmesi, bilgi ve iletişim sistemlerinin ticari kullanımı; genetik mühendisliği ve nanoteknoloji gibi alanlarda çok disiplinli çalışma modellerinin artması gibi örneklerden bahsedilebilir. Teknolojideki bu inovasyon hızı ister istemez eski ile yeninin değiştirildiği *“yaratıcı yıkım”* sürecinin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Kraemer, 2016: 20).

Günümüzün küresel kapitalist dünyasında yaratıcı yıkımın olumsuz etkileri daha sert bir şekilde gerçekleşmektedir<sup>14</sup>. Schumpeter’in iktisadi faaliyetlerin ortaya çıkarılmasında başat faktörün üretimden ziyade inovasyon olduğuna ilişkin görüşleri birçok alanda etkisini göstermektedir. Bu alanlardan biri de kültür endüstrisi alanıdır. Bu kapsamda kültür endüstrisi yayılcı bir anlayışla sermaye döngüsünü ve hızını artırabilme adına sürekli olarak yeni imajlar, tasarımlar, ürünler, düşünceler üretme ihtiyacını hissetmektedir. Bu süreçte eskilerin ortadan kaybolduğu ve yerine sürekli yenilerin geldiği bir iktisadi yapı olmak zorundadır. Aksi takdirde kapitalizmin varlığını sürdürebilmesi zorlaşacaktır (Günay, 2006). Sonuç olarak teknolojik ilerlemeler sonucunda medeniyet ile kültür aynı hızda yürümeye devam edebiliyorsa yaratıcı yıkımın etkileri en aza indirilmiş olacaktır. Hatta olumlu

<sup>14</sup> Rusya’da 1917 İhtilali’nden sonra başlayan ve 1928’den sonra çok hızlanan sosyal değiştirmeler Rusya’nın bütün sosyal bünyesini değiştirmiştir. Bu zorlu sosyal değiştirmeye karşı eski kültür unsurları kendisini kısmen kabul ettirmiştir. Örneğin Kolhız köylüsüne ekip biçeceği hususi şahsi topraklar tahsis etmek suretiyle taviz verilmiştir (Eröz, 2014: 160-161).

yansımaları da söz konusu olacaktır. Aksi durumda yozlaşmalara neden olabilecektir. Bu durumda sorunun değişimlerin varlığında değil hızında aranması gerekmektedir.

Günümüzde küreselleşmenin hızının artmasıyla yaratıcı yıkımın hızı da artmıştır. Bu noktada Anthony Giddens küreselleşmenin dışlayıcı gücünden bahsetmektedir. Giddens (1990) modernlik, zaman ve mekân analizinde, küreselleşmenin etkisiyle sosyal ilişkilerin yerelleştirilmiş etkileşim bağlamından koparıldığını ifade etmiştir. Bu yaklaşım Polanyi'nin (1944) sosyal gömülülük (social embeddedness) yaklaşımıyla güçlü bir benzerlik göstermektedir (Giddens, 1990: 119; Hess, 2004: 175). Dolayısıyla küreselleşme, bireyleri ve firmaları kendi yerel yapılarından ayıran ve daha küresel bir düzeyde yeniden yapılanmaya imkân veren bir dışlama süreci olarak kabul edilmektedir.

Yaratıcı yıkım bu dışlama sürecini hızlandırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yaratıcı yıkım süreci belki yeni bir medeniyet ortaya çıkarıyor gibi görünebilir. Buna karşın gerçek ve net olan yaratıcı yıkımın var olan kültürü de yok ettiği gerçektir. Özellikle mevcut yaşam formlarının sürekli tahrip edilmesi, artan belirsizlik düzeyleri ve iktisadi olmayan yaşam alanlarının sermaye birikiminin mantığına tabi kılınması da toplumları olumsuz yönde etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında eğer kapitalist toplumsal düzen korunacaksa sermaye birikimi ve toplumsal düzenin ihtiyaçları arasında bir denge kurulması gereklidir (Beckert ve Streeck, 2008: 14).

Schumpeter sürekli inovasyonlar sonucunda ortaya çıkan yaratıcı yıkımın bazı olumsuz etkiler oluşturacağına ilişkin düşüncelerini de ifade etmiştir. Bu noktada Schumpeter dünyevileşme eğilimlerinin tarihte eşi benzeri görülmemiş derecede ileri yaşam koşullarının ortaya çıkmasını sağladığı gibi rasyonelleşme sürecinin insanın olması gereken bütünlüğünü bozduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda girişimci ve inovatif uygulamaların insanları daha çok mutlu edebilmesi için homo-economicus'un yanına homo-ethicus'un getirilmesi gerekmektedir (Kızılkaya, 2010: 32, 33).

Böyle bir yaklaşım Emile Durkheim'in "*homo-duplex*" yaklaşımına işaret etmektedir. "*Homo-duplex*" yaklaşımı bireyin çıkarıcı yönü (homo-economicus) ile toplumsal ahlaki davranışının (homo-ethicus) bir arada olduğunu belirtmektedir Durkheim'in ifade ettiği gibi insanlar, Jekyll ve Hyde hikâyesindeki gibi, iki zıt doğaya sahip olabilirler. Bir tanesi narsisistik ve hedonistik eğilimleri olan, kaba ve ihtiras dolu, diğeri ise akli ön plana çıkaran ve güzel arkadaşlıklar kurma yetisine sahip, kendisiyle barışık bir insan profili olabilir. Bu noktada daha barışçıl ve sürdürülebilir bir toplum yapısının ortaya çıkabilmesi için ortaya konulacak kurullarla insanların hayvansı yönlerinin rasyonelize edilmesi gerekmektedir (Turner, 2014: 154, 155). Aksi takdirde İngiliz filozof Thomas Hobbes'un ifade ettiği gibi kurulların olmadığı bir yaşam "*tenha, yoksul, çirkin ve kaba*" olacaktır.

Günümüzün postmodern toplumunda etik değerlerin giderek yozlaşması insanların hayvansı yönlerinin rasyonelize edilmesini daha da zorlaştırmaktadır. Bu noktada Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un "*İnsan için en zor olan şey her gün insan kalmaktır.*" şeklindeki sözleri postmodern bir dünyada daha anlamlı hâle gelmektedir. Benzer bir görüşü bundan yıllar önce iktisat sosyolojisinin

kurucu isimlerinden Emile Durkheim farklı bir şekilde ifade etmiştir. Durkheim'a göre modern toplumun sorunu, ortak inançlar ve ahlâk sistemine dayanan mekanik dayanışma ilkesinin zayıflamasıyla birlikte, insanların kendi denetimsiz istek ve hırslarına maruz kalmaları ve toplumun örgütlenişinde derin değişimlere tabi olmalarıdır.

Schumpeter ise girişimcilik ve inovasyonun sosyo-iktisadi etkileri açısından kurgulanacak ahlaki bir reformun ve onun getireceği bir “*homo-ethicus*”un yaratıcı yıkım sürecini ayakta tutabileceği umudunu taşımaktadır (Kızılkaya, 2010: 32-33). Fakat günümüzde “*homo-ethicus*”tan ziyade “*homo-economicus*” yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Özellikle 2008’den itibaren yerleşik iktisadın “*homo-economicus*” yaklaşımı daha çok sorgulanır duruma gelmiştir. Weber, Durkheim, Veblen, Schumpeter ve Keynes’in belirttiği iktisadi bireyin sınırsız rasyonelliği eleştirileri günümüzde de farklı arayışları gündeme getirmiştir. Bilindiği gibi Keynes ekonominin sadece klasik iktisatçıların ifade ettiği gibi bir “*görünmez el*” ve rasyonel faktörler tarafından yönetilmediğini ifade etmiştir. Çünkü insanlar iktisadi hedeflerini yerine getirirken her zaman rasyonel davranmazlar. Keynes’e göre iktisadi faaliyetlerin önemli bir kısmı “*hayvan ruhları*”<sup>15</sup> (animal spirits) tarafından yönetilmektedir. İnsanlar içgüdüsel nitelikte olan psikolojik tepkilerden kuvvetli bir şekilde etkilenmektedir. Politikacıların, yatırımcıların, iş adamlarının ve hatta iktisatçıların bunu hesaba katması gerekir. Dolayısıyla iktisadi hayatta ortaya çıkan durumlar yalnızca rasyonel insan motifleri, ölçülebilir değişkenler veya matematiksel olarak ifade edilebilecek ilişkiler tarafından belirlenmez. Örneğin iktisat doğal haline bırakıldığında durum daha da kötüleşebilir. Çünkü iktisadi yaşamdaki ‘hayvani ruh’ların yok olması nedeniyle insanlar yeterli girişimde bulunmazlar ve tüketimlerini azaltırlar. Bu da işsizliğe neden olarak toplam talebi düşürür. Dolayısıyla ekonomi deflasyonist bir sürece girer ve devlet müdahalesinin gerekliliği ortaya çıkar. Bu noktada “*hayvan ruhları*” kapitalizmin ve dolayısıyla yaratıcı yıkımın temel istikrarsızlıklarını açıklayabilecek bir kavram olarak düşünülebilir<sup>16</sup> (Akerlof ve Shiller, 2010: 15-17; Marinescu, 2012: 149; Dzbankova ve Sirucek, 2015: 397-398).

Sonuç olarak küreselleşmenin etkisiyle yaratıcı yıkımın dışlama sürecinin daha da şiddetlendiği söylenebilir. Bu noktada kültür endüstrisinin yıkıcılığı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada esas sorun

<sup>15</sup> “*Hayvan ruhları*” (animal spirits) metaforunun en az 2.000 yılı kapsayan bir geçmişi bulunmaktadır. Hayvan ruhlarının insanların kendilerini “*bir ruhsal kan*” (spiritual blood) gibi hissetmelerini ve hareket etmelerini sağlayan bir “*sinir sıvısı*” anlamına geldiği ifade edilmektedir. Örneğin Descartes’e göre, “*hayvan ruhları*” kanda olmakla birlikte kas hareketinden ve hareketin beyne iletilmesinden sorumludur. Bu noktada fiziksel olmasına rağmen, beden ile ruh arasındaki aracılık rolünü oynuyor gibi görünmektedir. Geniş bir açıdan bakıldığında ise “*hayvan ruhları*” canlılık ve coşku, başka bir deyişle sağlıklı bir hayvanın doğal ruh halini ifade etmektedir. İktisadi açıdan ise Keynes, hayvan ruhlarını insanları cesur kararlar almaya ve iş girişimlerine iten inatçı, güçlü ve canlı kılan bir metafor olarak kullanmıştır (Akerlof ve Shiller, 2010: 23; Marinescu, 2012: 149).

<sup>16</sup> George Akerlof ve Robert Shiller “Hayvansal Güdüler: İnsan Psikolojisi Ekonomiyi Nasıl Yönlendirir ve Küresel Kapitalizm İçin Neden Önemlidir?” (2010) adlı kitapta insanın irrasyonel davranışlarını ve bunların geri planındaki güdülerin önemini tartışmaktadırlar.

medeniyet ile kültürün aynı hızda yürümemesi sorundur. Dolayısıyla sorun iktisadi değişimlerin ve inovasyonların varlığında değil hızında aranmalıdır. Peter Drucker'in "kültür stratejiyi kahvaltılık niyetine yer" sözü konunun anlaşılmasında yeni bir bakış açısı ortaya çıkarabilir. Aynı zamanda iktisadi analizlerde homo-economicus'tan ziyade homo-duplex yaklaşımıyla da hareket edilmesi insanların hayvansı yönlerinin akla tabi kılınmasını gerektirecek ve inovasyonlar sonucu ortaya çıkan yaratıcı yıkımın olumsuz etkilerini azaltacaktır.

## SONUÇ

Schumpeter iktisadi hayatta ortaya çıkan inovasyonların iktisadi denge açısından "dengesizliğin içinde bir denge" oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu noktada girişimcinin, piyasaya inovasyonlar getirerek mevcut dengeyi bozduğunu, farklılıklar oluşturarak mevcut yapılara meydan okuduğunu belirterek endüstriyel dinamikleri ve iktisadi gelişimi harekete geçirdiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Schumpeter'in kapitalist iktisadi büyüme dinamikleri analizinin esas noktasında özgürlük, para ya da vergilendirmenin arz taraflı sonuçlarından daha çok inovasyon arzı ve girişimcilik ile inovasyona dayalı yapısal rekabet gücü yer almaktadır. Bu noktada inovasyon yapamayan girişimcilerden dolayı firmaların rekabet güçleri azalarak iktisadi hayattaki yaratıcı yıkım süreci durmaktadır.

Günümüzün postmodern küresel kapitalist dünyasında Schumpeter'in girişimcilik ve inovasyona ilişkin görüşleri tekrar gündeme gelmektedir. Bu noktada girişimcilik ve inovasyon uygulamalarına daha çok önem verilmesinin nedeni modern ekonomilerin daha karmaşık bir duruma gelmesi ve daha yüksek bir iktisadi etkileşime ihtiyaç duyulması, bilgi ve inovasyonun yönetim çalışmalarında esas konular hâline gelmesidir. Aynı zamanda girişimcilik ve inovasyonun oluşması sürecinde devletin de önemli rolleri bulunmaktadır. Bu kapsamda devletin girişimcilik işlevlerini yerine getirmesini sağlamak inovasyon sistemlerinin yapısını ve işlevlerini yansıtan yeni politika araçlarının geliştirilmesini de kapsamaktadır. Bu noktada Batı Avrupa'ya hakim olan rasyonel kapitalizmin bir bileşeni olarak mülkiyet ve sözleşme yasalarının olması girişimciliğin ve inovasyonun ortaya çıkmasında olumlu etkiler oluşturmuştur.

Buna karşın Rusya'da kapitalizme hızlı bir geçiş yapılmasını kolaylaştırmak için uygulanan şok terapisinin rasyonel bir kapitalizm değil de bir suç patlamasını ortaya çıkarması yasal ve siyasi yapıların önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Öyle ki Rusya'da yasal ve siyasi yapıların girişimcilik ve inovasyon etkinliklerini verimli kanallara yönlendirmek için oldukça zayıf olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Schumpeter'in girişimcilik ve inovasyon yaklaşımlarının ülkeler açısından farklı yansımalarının olduğu görülmektedir. Son yıllarda Güney Avrupa'daki hükümetlerin düşük iktisadi büyüme ve yüksek işsizlik için girişimcilik ve inovasyon odaklı bir çözüm bulmaya çalışması Schumpeter'in fikirlerinin akademik tartışma ve politik eylemlerde daha çok kullanıldığını göstermektedir. Buna karşın gelişmekte olan ülkelerde nepotik ve kronik ilişki ağlarının çok fazla olması



yaratıcı yıkım açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, toplum merkezli politik iktisat modellerinin kullanımı gelişmekte olan ülkeler için yanılıcı bir yöntem olabilir.

Schumpeter'e göre devletin sadece vergi toplayan bir yapı değil iktisadi hayatı kuran ve dönüştüren bir modern girişimci devlet olması gerekmektedir. Aynı zamanda bu modern girişimci devletin girişimciliğin ve inovasyonun başarılı olması için patent yasaları çıkarması, faydalı model ve ticari marka uygulamaları iktisadi gelişmeye önemli katkılar sağlayabilir. Böylelikle sürekli inovasyondan kaynaklanan yaratıcı yıkımın olumsuz etkileri azalabilir. Buna karşın günümüzün küresel kapitalist dünyasında yaratıcı yıkımın olumsuz etkilerini azaltabilmek çok kolay değildir. Çünkü yaratıcı yıkıma bağlı olarak ortaya çıkan kültür endüstrisi, sermaye döngüsünü ve hızını arttırabilmek için sürekli olarak yeni imajlar, tasarımlar, ürünler, düşünceler ve tarzlar oluşturma ihtiyacı hissetmektedir. Bunu yaparken de eski ile yeniyi değiştirme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında iktisadi olmayan yaşam alanlarının sermaye birikiminin mantığına tabi kılınması da toplumları olumsuz yönde etkilemektedir. Bu noktada Schumpeter sürekli inovasyonlar sonucunda ortaya çıkan yaratıcı yıkımın bazı olumsuz etkiler oluşturacağına ilişkin düşüncelerini de ifade etmiştir.

Schumpeter'e göre rasyonelleşme sonucu ortaya çıkan dünyevileşme ileri bir medeniyeti ortaya çıkardığı gibi insanın ahlaki bütünlüğünü de bozmuştur. Özellikle günümüzde “*homo-ethicus*”tan ziyade “*homo-economicus*” yaklaşımının ön plana çıkması dengesizlik içindeki dengeyi sağlayabilmenin çok kolay olmadığını göstermektedir. Bu noktada iktisadi analizlerinde insanların psikolojik yönlerine vurgu yapan Keynes'in fikirleri yol gösterici olabilir. Keynes'in “*hayvan ruhları*” (animal spirits) kavramı girişimcilik açısından değerlendirilebilir. Keynes, hayvan ruhlarını insanları cesur kararlar almaya ve iş girişimlerine iten, farklı inovasyon oluşturma anlamında inatçı, güçlü ve canlı kılan bir metafor olarak kullanmıştır. Bu açıdan bakıldığında insanların hayvansı yönlerinin akla tabi kılınması yaratıcı yıkım sürecinin olumsuz etkilerinin azaltılmasında yeni bakış açılarını ortaya çıkarabilir. Aynı zamanda Schumpeter'in girişimcilik, inovasyon ve yaratıcı yıkım yaklaşımlarının iktisadi hayat üzerinde olumlu etkiler oluşturması için insanların iki farklı dünyada aynı anda yaşayabilme yeteneğine sahip olmaları da gerekir. İnsanların böyle bir felsefeye sahip olmaları girişimcilik ve inovasyonun kültürel yıkımlara neden olmadan ileri medeniyet seviyelerinin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Böylece iktisat, insan ve toplum arasındaki mesafeler azalarak daha mutlu, dinamik ve enerjik bireylerden oluşan, bilişsel farkındalığı yüksek ve inovatif toplum yapıları ortaya çıkabilir.

## KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. ve Robinson J. A. (2015) *Ulusların Düşüşü, Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, Çeviren: Faruk Rasim Velioğlu, Doğan Kitap, 10. Baskı, İstanbul.
- Akerlof, G.A. Shiller, R.J, (2010) *Hayvansal Güdüler, İnsan Psikolojisi Ekonomiyi Nasıl Yönlendirir ve Küresel Kapitalizm İçin Neden Önemlidir?* Çev. N. Domaniç, L. Konyar, Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Aydın, G. D. (2018) ‘J.A. Schumpeter’in İktisat Sosyolojisi: Emperyalizmler, Toplumsal Sınıflar ve Kurumsal Dönüşüm’, ss. 303-324, içinde: *İktisat Sosyolojisi, Kurucu Düşünürler ve İktisat Okulları Özelinde Bir Çalışma*, Editörler: A. Arif Eren, Eren Kırmızıaltın, Heretik Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Beckert, J., Streeck, W. (2008) ‘Economic Sociology and Political Economy: A Programmatic Perspective’ *MPIfG Working Paper*, 1-27, <http://www.mpifg.de/pu/workpap/wp08-4.pdf> (27.05.2017).
- Dawson, P., Scott, J.M., Thompson, J.L., Preece, D. (2011) ‘The Dynamics of Innovation and Social Capital in Social Enterprises: A Relational Sense-Making Perspective’, 1-20, [nrl.northumbria.ac.uk/29951/1/Dynamics.Pdf](http://nrl.northumbria.ac.uk/29951/1/Dynamics.Pdf) (15.07.2017).
- Demir, Ö. (1995) ‘Joseph A. Schumpeter: Hayatı, Eserler ve Katkıları’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 50, Sayı 1-2, 155-172.
- Demirbaş, D. Demirbaş, S. (2011) ‘Role of the State in Developing Countries: Public Choice versus Schumpeterian Approach’, *Business and Economics Research Journal*, Volume 2. Number 1, 15-30 ISSN: 1309-2448 [www.berjournal.com](http://www.berjournal.com).
- Drucker, P. F. (1984) ‘Innovation And Entrepreneurship Practice and Principles’, Perfect Bound.
- Dzbankova, Z., Sirucek, P. (2015) ‘Rationality And Irrationality In Economics’ (Selected Problems) The 9th International Days of Statistics and Economics, Prague, September, 10-12.
- Ebner, A. (2003) ‘Institutions, Entrepreneurship and the Rationale of Government: An Outline of the Schumpeterian Theory of the State’, 1-40, *Journal of Economic Behaviour and Organisation, Special Issue on Fiscal Sociology*, edited by Jürgen G. Backhaus, [http://www.fb03.uni-frankfurt.de/48286274/Ebner\\_2006\\_Institutions\\_Entrepreneurship.pdf](http://www.fb03.uni-frankfurt.de/48286274/Ebner_2006_Institutions_Entrepreneurship.pdf) (27.06.2017).
- Ebner, A. (2006) Schumpeterian Entrepreneurship Revisited: Historical Specificity And The Phases Of Capitalist Development *Journal of the History of Economic Thought*, Volume 28, Number 3, September, 315-332.
- Eğilmez, M. (2018) *Değişim Sürecinde Türkiye, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme*, Remzi Kitabevi, İkinci Basım, İstanbul.

- Elster, J. (2018) *Ekşi Üzümler, Rasyonalitenin Altüst Edilmesi Üzerine Çalışmalar*, Çeviren: Barış Cezar, Metis Yayınları, İkinci Basım, İstanbul.
- Eröz, M. (2014) *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*, Ötüken Yayın No: 1058, Kültür Serisi: 584, 4. Basım, İstanbul.
- Ferreira, M. P., Reis, N. R., Pinto, C. F. (2017) ‘Schumpeter’s Influence on Entrepreneurship and Management’, *Research Revista de Empreendedorismo e Gestão de Pequenas Empresas*, V.6, N.1, 4-39.
- Forstater, M. (2013) *İktisat*, Çeviren: Ahmet Uzun, Liman Kitapları: 17, 1. Baskı, Ankara.
- Freeman, C., Louça, F. (2013) *Zaman Akıp Giderken, Sanayi Devrimlerinden Bilgi Devrimine*, İthaki Yayınları, No: 851, 1. Baskı, İstanbul.
- Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press.
- Granovetter, M. (2000) ‘A Theoretical Agenda for Economic Sociology, A Theoretical Agenda for Economic Sociology’ 1-30, [http://www.irl.berkeley.edu/culture/papers/Granovetter01\\_03.pdf](http://www.irl.berkeley.edu/culture/papers/Granovetter01_03.pdf) (17.09.2017).
- Gökalp, Z. (2015) *Türk Medeniyet Tarihi, Birinci Kısım, İslâmiyetten Evvel Türk Medeniyeti*, Hazırlayan: Dr. Ali Duymaz, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Gudeman, S. (2001) *The Anthropology of Economy, Community, Market and Culture* Blackwell Publishers Ltd, Cowley Road Oxford.
- Günay, G. (2006) ‘İktisat Sosyolojisinde Yeni Açılımlar’ <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/100961> (27.06.2017).
- Harvey, D. (2012) *Sermaye Muamması, Kapitalizmin Krizleri*, Türkçesi: Sungur Savran, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Hess, M. (2004) ‘Spatial Relationships? Towards a Reconceptualization of Embeddedness Progress in Human Geography’ 165-186, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1191/0309132504ph479oa> (15.05.2017).
- Hodgson, G. M. (2007) ‘Marshall, Schumpeter and the Shifting Boundaries of Economics and Sociology’, To be Presented at a Conference on Marshall and Schumpeter in Hitotsubashi University, Tokyo, Japan, 16-19 March, pp. 1-19. <https://www.lib.hit-u.ac.jp/service/tenji/amjas/Hodgson.pdf> (17.08.2017).
- İçke, M. A. (2014) ‘Schumpeter Ve Yeniliklerin Finansmanı’ *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:11, Sayı:1, 17-38.

- Juma, C. (2014) 'Complexity, Innovation, and Development: Schumpeter Revisited' *Policy and Complex Systems*, Volume:1 Issue:1, pp. 4-21.
- Kaya, P. H. Joseph A. (2015) 'Schumpeter's Perspective On Innovation International', *Journal of Economics, Commerce and Management*, Vol. III, Issue 8, pp. 25-37.
- Khan, D. (2016) 'Reading the General Theory as Economic Sociology: A Broader Interpretation of an Economics Classic', *Working Paper 05/2016* Department of Economics The New School for Social Research, pp. 1-21.
- Kızılkaya, E. (2005) 'Joseph A. Schumpeter'in Girişimcilik Fikrine Dair Bir Not' *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (10), ss. 26-45.
- Kızılkaya, E. (2010) *Yaratıcı Girişimci, Schumpeter'in İktisadi Değişim Modeli*, Derin Yayınları: 165, İstanbul.
- Kraemer, K. (2016) 'Sociology and Capitalism', in: *Economic sociology\_the european electronic newsletter*, Volume 18, Number 1, November, pp. 18-28, Editor: Sascha Münnich, Book Reviews Editor Lisa Suckert, Max Planck Institute for the Study of Societies LANGROODI, F.
- E. (2017) 'Schumpeter's Theory Of Economic Development: A Study Of The Creative Destruction And Entrepreneurship Effects On The Economic Growth', *SSRN Electronic Journal*.
- Maduegbuna, A. N. (2014) 'Creative Destruction: The Essence of Entrepreneurial Studies', *IOSR Journal of Economics and Finance*, Volume 5, Issue 3.61-65.
- Marinescu, C. (2012) 'The Limit between the Rational and Irrational Behaviour in the Economic Science' *Theoretical and Applied Economics*, Volume XIX, No. 6(571), 143-156.
- Mauss, M. (2018) *Armağan Üzerine Deneme, Arkaik Toplumlarda Değiş Tokuşun Biçimi ve Nedeni*, Alfa Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Nikula, J., Tchakov, I. (2013) *Innovations and Entrepreneurs in Socialist and Post Socialist Societies*, Cambridge Scholars Publishing Back Chapman Street, Newcastle upon Tyne, NE6 2XX, UK.
- Polanyi, K. (1944) *The Great Transformation, The Political and Economic Origins of Our time*, Boston: Beacon Press.
- Schumpeter, J.A. (1934) *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press: Cambridge MA.
- Schumpeter, J.A. (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*, 3rd edition, London: George Allen and Unwin, 1976.
- Schumpeter, J. A. (1951) *Imperialism and Socialism and Democracy*, George Allen and Unwin Ltd., London.



- Schumpeter, J.A. (1954) *History of Economic Analysis*, Oxford University Press, New York.
- Schumpeter, J. A. (1961) *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*, New York, Oxford University Press.
- Schumpeter, J. A. (1993), *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie*, Francke, Tübingen.
- Schumpeter, J. A. (2003) *Capitalism, Socialism and Democracy*, Introduction by Richard Swedberg, Stockholm University, published in the Taylor and Francis e-Library.
- Sledzik, K. (2013) 'Schumpeter's View On Innovation And Entrepreneurship', SSRN Electronic Journal, pp. 89-95.
- Smelser, N. J., Swedberg, R. (1994) 'The Sociological Perspective on the Economy' *Nausner & Nausner Verlag*, pp. 1-45.
- Smelser, N. J., Swedberg, R. (2005) 'Introducing Economic Sociology', pp. 3-25, in: *The Handbook of Economic Sociology*, Second Edition, Editors, Neil J. Smelser and Richard Swedberg, Russell Sage Foundation, Princeton University Press, New Jersey, United Kingdom.
- Turner, B. S. (2014) *Klasik Sosyoloji*, Yayına Hazırlayan: Ayşecan Ay, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Zafirovski, M. (2013) 'Sociological Dimensions in Classical/Neoclassical Economics: Conceptions of Social Economics and Economic Sociology'  
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0539018413509909>.